

การพัฒนาและอนุรักษ์วัฒนธรรมโดยใช้ การมีส่วนร่วมของชุมชน กรณีศึกษา : วัฒนธรรมการตีเหล็กชุมชน บ้านนาถ่อน อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ณัฐชนันท์ ปลายเนตร

ศุภชัย ปลายเนตร

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์คือ ๑) เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการตีเหล็กของชุมชนบ้านนาถ่อน อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ๒) เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมการตีเหล็กชุมชนบ้านนาถ่อน โดยใช้วิธีการมีส่วนร่วมกับการจัดการความรู้เป็นฐาน การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้เวลาในการวิจัย ๑๒ เดือน ผู้มีส่วนร่วมการวิจัยประกอบด้วย นักวิจัย ข้าราชการส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน ตัวแทนโรงเรียน และตัวแทนวัด ได้ร่วมเสนอแนวทางการส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์แบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านนาถ่อน มีความเชื่อและศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน เช่น การบูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน มีการถือปฏิบัติประเพณีการบวงสรวงศาลปู่ตาแสง นอกจากนั้นยังมีการปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ โดยมีความเชื่อว่าหากได้มีการปฏิบัติจะส่งผลให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองและเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและครอบครัว นอกจากนั้น ชุมชนบ้านนาถ่อนได้มีการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมของชุมชน ผ่านการจัดกิจกรรมในแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมจำนวน ๕ แห่ง คือ สภาวัฒนธรรมตำบลนาถ่อน ศูนย์การศึกษาวัดศรีมงคล องค์การบริหารส่วนตำบลนาถ่อน โรงเรียนนาถ่อนพัฒนาและกลุ่มตีเหล็กมีดพร้าบ้านนาถ่อน นอกจากนั้น แนวทางการอนุรักษ์วัฒนธรรม ได้แก่ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การฝึกอบรมและการส่งเสริมและตระหนักในคุณค่าของวัฒนธรรม โดยมีผู้นำและผู้นำชุมชนร่วมประสานงานกับบุคลากรภาครัฐ ในการกำหนดขั้นตอนและการวางแผนการดำเนินการอนุรักษ์วัฒนธรรม และยังพบว่าแหล่งการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมของชุมชนมีปัญหาการขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรม งบประมาณการจัดการพื้นที่และการประชาสัมพันธ์ ดังนั้น ภาครัฐจึงควรมีการส่งเสริมการจัดกิจกรรมที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนและวิธีการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสม ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นที่ยั่งยืน

The Culture Development and Conservation Through Community Participation: A Case Study of Machetes Production in Nathon Community, Thatphanom District, Nakhon Phanom Province

Natchanun Prainetr

Supachai Prainetr

Abstract

The objectives of this research were to; 1) study the Machetes production in the Ban Nathon Community, Thatphanom District, Nakhon Phanom Province and; 2) promote cultural conservation base on community participation and knowledge management. The research is qualitative research, and it took 12 months. The participants consisted of the researchers, local government officials, seniors in the community, community leaders, school representatives and temple representatives. The participant's discussed guidelines for cultural conservation. The research instruments were an interview form and a questionnaire. The results showed that the people believed in holy things. They worshiped ancestor spirits and Phu Ta shrine. The people practiced the local tradition called Heet 12 Kong 14 with the strong belief that it would result in prosperity in their lives and families. In addition, Ban Nathon Community conserved and disseminated the community's culture through activities organized in 5 cultural learning centers including Nathon Subdistrict Cultural Council, Wat Sri Mongkol Education Center, Nathon Subdistrict Administrative Organization, Nathon Pattana School and Ban Nathon Machete Production Group. The cultural conservation guidelines included teaching and learning activities, cultural training and promotion and awareness raising of cultural values. The seniors and community leaders coordinated with government officials in determining the procedures and planning of cultural conservation

actions. It was also found that there was a shortage of personnel with knowledge of cultural conservation, space management, budget, and public relations in the community. Therefore, the government should promote activities that contribute to the community's cultural conservation and effective and appropriate cultural resource management methods. This will result in the sustainable conservation of community culture.

บทนำ

อาชีพการตีเหล็กของชาวบ้านนาถ่อนสืบทอดมานานประมาณ ๘๙ ปีที่ผ่านมา เริ่มต้นขึ้นจาก พ.ศ. ๒๔๖๖ สมัยขุนพิณจักษุ แสนเสร็จ เป็นกำนันตำบลนาถ่อน ได้ไปติดต่อบาทหลวงชาเวียร์ชาวฝรั่งเศสสอนศาสนาเมืองเชียงขวาง แขวงคำม่วน สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มาเป็นผู้ฝึกสอนการตีเหล็กให้กับชาวบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำดาบ มีดพริ้ว และจอบเสียมสำหรับใช้ในการเกษตรกรรม เดิมทีการตีมีดพริ้วจะใช้แรงงานคนอย่างเดียว โดยทำการเผาเหล็กในเตาเผาแบบดินเหนียวและใช้ถ่านเป็นเชื้อเพลิง กระบอการสูบลมเป่าถ่านด้วยมือใช้ตะไบเหล็กแต่งคม เพื่อให้เรียบร้อยสวยงามคงทนและมีความคม มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของชาวจังหวัดนครพนม สกลนคร มุกดาหาร กาฬสินธุ์ รวมถึงแขวงคำม่วน สปป.ลาว เมื่อผลิตภัณฑ์ได้รับความนิยมมากขึ้นจึงส่งผลให้ผู้ผลิตต้องเร่งผลิตให้ทันแก่ความต้องการ ดังนั้นจึงต้องใช้แรงงานคนเพิ่มขึ้นจำนวนมาก ต่อมาหน่วยงานราชการในจังหวัดนครพนมได้เข้าไปส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจัดตั้งเป็นกลุ่มตีเหล็กและได้นำพาคณะกรรมการกลุ่มตีเหล็กและผู้นำหมู่บ้านไปศึกษาดูงานการตีเหล็กที่จังหวัดแพร่ ซึ่งใช้เครื่องจักรอุตสาหกรรมมาใช้ในการตีเหล็ก จึงได้นำความคิดดังกล่าวมาใช้ที่บ้านนาถ่อน ทำให้การใช้แรงงานคนลดลง โดยกลุ่มชาวบ้านได้ลงทุนซื้อเครื่องจักรมาใช้แทนแรงงานคนเพื่ออำนวยความสะดวกและผลิตมีดพริ้วได้ปริมาณตามความต้องการของผู้สั่งซื้อ ทำให้เกิดการรายได้หมุนเวียนในชุมชนเดือนละหลายแสนบาท ส่งผลให้วัฒนธรรมการตีเหล็กแบบดั้งเดิมเริ่มเสื่อมหายไป โดยมีเครื่องจักรกลเข้ามาทดแทนจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบอุตสาหกรรม

ถ้ามองในเชิงบวกคือ การเกิดรายได้ของชาวบ้านที่เพิ่มสูงขึ้นจากยอดขายเนื่องจากผลิตได้จำนวนมากขึ้น มีระบบการระดมทุนปรับเปลี่ยนจากระบบการผลิตสำหรับใช้ในครัวเรือนเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ แต่ในเชิงลบผลจากการเข้ามาของระบบทุนนิยม ส่งผลต่อการทำลายคุณค่าทางวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในแบบแผนการใช้ชีวิตของชาวบ้านในชุมชน ทำให้เกิดการมุ่งแสวงหาความมั่งคั่ง การแก่งแย่งชิงดี การขาดคุณค่าทางจิตวิญญาณ และความสัมพันธ์ที่ดีงาม ต่างกับระบบชุมชนแบบเดิมที่อาศัยอยู่อย่างสันติสุข เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือเกื้อกูล มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและมีลักษณะประนีประนอมสูง ไม่ฟุ้งเฟ้อ ทรัพยากรพลังงานและด้านสิ่งแวดล้อมไม่ถูกทำลาย ซึ่งชุมชนแต่ดั้งเดิมมีการพึ่งพาตัวเองได้สูง ประกอบกับในสภาวะปัจจุบันเยาวชนคนรุ่นใหม่นิยมเลือกที่จะศึกษาต่อและทำงานในหัวเมืองใหญ่มากขึ้น ส่งผลให้การถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมการตีเหล็กด้วยแรงงานของบ้านนาถ่อนจากบรรพบุรุษสู่รุ่นหลาน มีแนวโน้มลดลงจนถึงขั้นระดับการเสื่อมสลายในที่สุด ประกอบกับการบริหารจัดการความรู้ด้านวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิเช่น องค์การบริหารส่วนตำบลนาถ่อน สถาบันการศึกษาตลอดจนหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ยังขาดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูการสืบทอดให้คงอยู่อย่างจริงจัง จึงทำให้วัฒนธรรมการตีเหล็กของชุมชนบ้านนาถ่อนแบบดั้งเดิมนับวันแต่จะสาบสูญไป ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงสนใจและเห็นควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับจัดการความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมการตีเหล็กอย่างเป็นระบบ รวมถึงการศึกษาความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมการตีเหล็กแบบโบราณและแบบสมัยใหม่ โดยคณะผู้วิจัยนำเสนอการใช้เทคนิคการสร้างฟื้นฟูวัฒนธรรมด้วย

กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การปลูกจิตสำนึก และการกระทำให้เกิดขึ้นมาด้วยศักยภาพของมนุษย์ และชุมชนซึ่งกระบวนการศึกษาวิจัยดังกล่าวจะทำให้ชาวบ้านได้รู้เรื่องราวของตนเองอย่างเป็นระบบ การอนุรักษ์ การตอกย้ำวัฒนธรรมและทรัพยากร และศักยภาพที่แท้จริงในชุมชนของตนเองมากขึ้น ผ่านการจัดเวทีเสวนาการจัดการความรู้ รูปแบบการพัฒนาพิพิธภัณฑ์เกี่ยวกับการตีเหล็กขององค์การบริหารส่วนตำบลนาถ่อนที่มีอยู่เดิมโดยทำการแก้ไขปรับปรุงระบบการจัดการความรู้ให้เป็นระบบมากขึ้นเมื่อชาวบ้านมีความรู้ด้านเศรษฐกิจของชุมชน เช่น การพัฒนาไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากตำบลนาถ่อนอยู่ในเขตเดียวกันกับพระธาตุพนมซึ่งเป็นທີ່เคารพของคนทั่วประเทศ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดนครพนม เมื่อนักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมจำนวนมากก่อให้เกิดรายได้มากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนพึ่งตนเองได้บนพื้นฐานด้านวัฒนธรรม เกิดความรักในถิ่นฐาน ความสามัคคี และความเอื้ออาทรเกื้อกูลกันและกัน ซึ่งโครงการวิจัยนี้จะเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์และพัฒนา ด้านวัฒนธรรมของชุมชนในจังหวัดนครพนม เพื่อเตรียมการสำหรับการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตหรือจารีต ภูมิปัญญา ศาสนา สิ่งทีประติษฐ์ และวัตถุอื่น ๆ ในวิถีชีวิตของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยม จึงอาจกล่าวได้ว่าพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมส่วนมาก เกิดจาก

การประดิษฐ์และการแพร่กระจาย (ผ่องพันธุ์มณีรัตน์, ๒๕๒๑ : ๑๔) การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในด้านต่าง ๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์และสร้างขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้าน ค่านิยมบรรทัดฐานและระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในสังคมนั้น ๆ ซึ่ง สุริชัย หวันแก้ว (๒๕๔๗) ได้แยกการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมออกเป็นสองรูปแบบ ได้แก่

๑. การเปลี่ยนแปลงจากภายใน (Endogenous Change) อย่างเช่น จากการประดิษฐ์คิดค้นวิธีการผลิตใหม่ขึ้นในสังคมนั้นเอง จากการต่อสู้ขัดแย้งระหว่างกลุ่มและกระบวนการในสังคม จากการริเริ่มการเปลี่ยนแปลงจากชนชั้นนำ เป็นต้น

๒. การเปลี่ยนแปลงจากภายนอก (Exogenous Change) อย่างเช่น การรับเอาเทคโนโลยีหรือสิ่งประดิษฐ์มาจากภายนอก การล่าอาณานิคม ซึ่งบางกรณีการเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอกอาจเกิดขึ้นโดยความสมัครใจของผู้คนในสังคม หรือบางครั้งอาจโดยการใช้กำลังบีบบังคับ พระยาอนุมานราชธน (๒๕๑๕) กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม ไม่ว่าจะในแง่ใด ลักษณะใดจะเป็นไปอย่างเชื่องช้าหรือรวดเร็ว ก็ขึ้นอยู่กับการสังสรรค์วัฒนธรรม (Acculturation) คือ การที่วัฒนธรรมต่างสังคมมากระทบกันว่าจะมีมากหรือน้อย และมีความรุนแรงเพียงใด นอกจากนั้นในสังคมมนุษย์อาจมีการรับวัฒนธรรมบางส่วนมาจากสังคมข้างเคียงได้แต่ทั้งนี้บางส่วนของวัฒนธรรมที่รับมานั้นไม่ขัดกับค่านิยมหลักของสังคม และมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมเดิมที่มีอยู่ จนในที่สุดวัฒนธรรมที่รับมาจากสังคมอื่นกลายเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้นการรับเอาวัฒนธรรมของสังคมอื่นมาในระยะแรก อาจเรียกว่าเป็นการยืมวัฒนธรรม

แต่เมื่อนาน ๆ ไปการยืมก็จะกลายเป็นการรับ การยืมวัฒนธรรมและการรับวัฒนธรรมนั้นเป็นจุด เริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมการ เปลี่ยนแปลงทาง

วัฒนธรรมยังมีความเกี่ยวพันกับการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมเปรียบเสมือนกับเชือกสองเส้น ที่ถูกนำมาพันเป็นเกลียวคู่กัน หรือเหรียญสองด้าน ซึ่งเป็นคนละส่วนคนละด้านกันแต่ก็มีการเกี่ยวพัน กันอย่างแนบแน่น ดังที่ไคโรเบอร์ (๒๕๒๑) ได้กล่าว ไว้ว่า สังคมและวัฒนธรรมเป็นส่วนประกอบซึ่งกัน และกัน เช่นเดียวกับกระดาดสองหน้าของกระดาด แผ่นเดียว วัฒนธรรมแต่ละแห่งย่อมเกี่ยวข้องกับ สังคมของตนโดยอัตโนมัติ ดังนั้นในการศึกษา การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ก็จำเป็น ต้องศึกษาทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรม เพราะไม่ใช่ แต่เพียงว่าทั้งสองเรื่องมีอิทธิพลต่อกันและกันเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างระบบทั้งสองก็ซับซ้อน การรวมแนวความคิดทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งสองอย่างเข้าไว้ด้วยกัน จึงเป็นเรื่องจำเป็น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม รวมเอาการเปลี่ยนแปลงในวิถีการที่มนุษย์ใช้ เพื่อให้บรรลุถึงความต้องการของเขา การเปลี่ยนแปลง ในด้านหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลง ในด้านอื่น ๆ

ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาถูกนำมาใช้ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ แต่มนุษย์รู้จักพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง มาตั้งแต่มนุษย์เริ่มมีขึ้นในโลกจะเห็นได้จาก วิวัฒนาการในด้านต่าง ๆ ที่ดีขึ้นเป็นลำดับ ดังเช่น เครื่องมือเครื่องใช้ สิ่งก่อสร้าง ภาพวาด และเอกสาร ที่ปรากฏอยู่และตกทอดมาถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งคำสอนของศาสนาและแนวความคิด ของนักปราชญ์โบราณชาวกรีก โรมัน อาหรับ จีน อินเดีย คำว่า “การพัฒนา” เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก โดยนักเศรษฐศาสตร์ซึ่งนำมาใช้เรียกวิธีการแก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้นในยุโรปตะวันตก ซึ่งเป็นผลมาจากการ ปฏิวัติอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘ และได้รับความนิยมทั่วไป จนกระทั่งองค์การ สหประชาชาตินำไปใช้ในการพัฒนาประเทศที่เป็น สมาชิกอีกด้วย ปัจจุบันการพัฒนาจึงถูกนำไปใช้แพร่ หลายทั่วทุกประเทศในโลก และมีความหมาย แตกต่างกันไป แต่อาจสรุปได้ว่าการพัฒนา เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ให้ดีขึ้น ทั้งในด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม ด้วยการวางแผนโครงการและการดำเนินงานโดย มนุษย์ให้ประโยชน์แก่มนุษย์ไม่ใช่เป็นการเกิดขึ้นเอง โดยธรรมชาติ การพัฒนามีความหมายและเกี่ยวข้อง สัมพันธ์กับคำอื่น ๆ อยู่หลายคำ คือ การเปลี่ยนแปลง วิวัฒนาการ การปฏิรูป การปฏิวัติ ความเจริญเติบโต ความก้าวหน้า การค้นพบ การประดิษฐ์ นวัตกรรม และความทันสมัย

การดำเนินการพัฒนาและอนุรักษ์วัฒนธรรมแบบ มีส่วนร่วม

ในการวิจัยนี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์และ เป้าหมายคือการศึกษาและพัฒนาการอนุรักษ์ วัฒนธรรม โดยผู้วิจัยได้เลือกใช้เทคนิคของ การจัดการความรู้ร่วมกับการใช้การมีส่วนร่วมของ ชุมชนที่ทำการศึกษาวิจัย และได้นำแนวทางของ นักวิชาการที่มีประสบการณ์ภาคสนาม อคิน รพีพัฒน์ (๒๕๕๓) เพื่อทำการจัดกิจกรรมโดยมีขั้นตอนดังนี้

กิจกรรมที่ ๑ การค้นหาองค์ประกอบของ วัฒนธรรมในชุมชนบ้านนาถ่อน

๑. ให้ผู้เข้าร่วมประชุมเขียนองค์ประกอบ

ของวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และความเป็นอยู่ในชุมชน

๒. เมื่อสมาชิกทุกคนเขียนเสร็จแล้วส่งให้วิทยากรเป็นผู้รวบรวม

๓. วิทยากรสรุปข้อมูลที่ได้และเสนอแนะข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่ยังขาดหรือยังไม่ครอบคลุมองค์ประกอบของวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และความเป็นอยู่

กิจกรรมที่ ๒ การสำรวจข้อมูลความเป็นจริงในชุมชน

วัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมได้วิเคราะห์ภาพของชุมชนที่ผ่านมาในอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยใช้การเขียนแผนที่ความคิด (Mind mapping)

๑. ให้ผู้เข้าร่วมประชุมทบทวนข้อมูลประสบการณ์และเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่กำหนด เขียนมุมมองและความคิดเห็นส่วนตัวลงในบัตรคำ จากอดีตถึงปัจจุบันชุมชนของเรามีสิ่งใดบ้างที่รู้สึกมีความภาคภูมิใจและมีสิ่งใดบ้างที่ทำให้รู้สึกเสียใจ

๒. การแบ่งกลุ่มย่อย สมาชิกแต่ละคนนำบัตรคำของตนเองเข้ากลุ่มย่อย นำเสนอเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แล้วนำบัตรคำไปติดที่บอร์ดที่จัดไว้โดยประธานกลุ่มทำหน้าที่ตรวจสอบข้อมูล เลขากลุ่มทำหน้าที่จัดหมวดหมู่ของบัตรคำโดยข้อความเดียวกัน

๓. โฆษกกลุ่มนำเสนอในที่ประชุมสรุปผลการสะท้อนภาพอดีตสู่ปัจจุบันของชุมชนบ้านนาถ่อน

๔. สมาชิกของแต่ละกลุ่ม เป็นผู้รวบรวมข้อมูลความคิดเห็นของกลุ่ม และทำการนำเสนอโดยใช้แผนที่ความคิดวิธีการนี้ เปิดโอกาสให้สมาชิกคณะทำงานชุมชนทุกคน ได้แสดงความคิดเห็นและ

ความรู้สึกของตนเองเกี่ยวกับสถานการณ์ที่เป็นจริงร่วมกันด้วยความเป็นมิตร ความปรารถนาดีพร้อมทั้งให้เกียรติและให้ความเคารพซึ่งกันและกัน ทำให้ได้มายังข้อสรุปที่หลากหลายเพื่อเป็นการเตรียมผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนเข้าสู่งานกำหนดเป้าหมายของการอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน

กิจกรรมที่ ๓ การกำหนดเป้าหมาย

๑. วิทยากรแจกกระดาษให้สมาชิกผู้เข้าร่วมประชุมใช้กระดาษสีต่าง ๆ ฉีกแล้วแปะลงในกระดาษ เป็นภาพของการอนุรักษ์วัฒนธรรมที่ต้องการอนุรักษ์ในอนาคตในอีก ๕ ปีข้างหน้า

๒. แยกกลุ่มย่อย ให้ผู้ร่วมประชุมนำเสนอแผนที่ความคิด

๓. ให้ตัวแทนกลุ่มย่อยได้นำเสนอแผนที่ความคิด

๔. ผู้แทนกลุ่มรวบรวมประเด็นความมุ่งหวัง

ภูมิปัญญาการตรวจสอบคุณสมบัติของเหล็กสำหรับตีมีดพร้า

ในทางปฏิบัติการคัดเลือกเหล็กให้มีคุณสมบัติตรงตามความต้องการนั้นจะต้องมีกรรมวิธีการตรวจสอบ จากการศึกษาสำรวจตามภูมิปัญญาท้องถิ่นมีดังนี้ อาทิ การทดสอบเหล็กเก่าใช้วิธีการดังนี้

๑. เคาะฟังเสียง เมื่อผู้ตรวจสอบจับหรือนำชิ้นส่วนหรือวัสดุที่เหล็กมาแขวนหรือจับไว้แล้วเคาะฟังเสียง อาจสันนิษฐานได้ตามลักษณะของเสียงดังนี้ คือ หากเสียงกังวานใสให้สันนิษฐานว่าเป็นประเภทเหล็กกล้าคาร์บอนหรือเหล็กกล้าผสม แต่ถ้ามีเสียงทึบดังตบตบ ให้สันนิษฐานว่าเป็นประเภทเหล็กอ่อน

๒. ตีเป็นชิ้นเล็กและบาง เมื่อผู้ตรวจสอบได้ชิ้นวัสดุเหล็กตัวอย่างก็จะนำมาทดสอบโดยนำขึ้น

ภาพที่ ๑ การตีเหล็กแบบดั้งเดิมของชาวบ้านนาถ่อน อ.ธาตุพนม จ.นครพนม

ภาพที่ ๒ ท่อไม้ไผ่สำหรับเป่าลมอัดเข้าเตาเผาเหล็กเพื่อเพิ่มความร้อนเข้าเตา

ภาพที่ ๓ การขัดแต่งมีดด้วยตะไบ

ภาพที่ ๔ เตาเผาเหล็กมีดพริ้วแบบโบราณทำจากดินเหนียว

ภาพที่ ๕ ทั่งตีเหล็กแบบดั้งเดิมสำหรับใช้รองรับการตีเหล็ก

ภาพที่ ๖ มีดพริ้วแบบดั้งเดิมของชาวบ้านนาถ่อน อ.ธาตุพนม จ.นครพนม

เหล็กนั้นมาเผาไฟแล้วนำไปตีให้บางที่สุด จากนั้นจึงนำไปเผาไฟอีกครั้งจึงนำไปจุ่มน้ำ เมื่อเย็นนำมาหักดู ถ้าหากสามารถหักได้หรือประสบนิษฐานได้ว่าเป็นเหล็กกล้า แต่เมื่อหักแล้วเหล็กนั้นไม่หักขาดจากกัน สันนิษฐานได้ว่าเป็นเหล็กเหนียวอ่อน (ในการทดสอบ กระบวนการตีเหล็กเป็นขั้นเล็กและบางนี้ต้องสุมตัวแทนของวัสดุเหล็กที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน)

๓. การตรวจสอบด้วยการทดลองชุบแข็ง การตรวจสอบวิธีนี้ ดอกธูป พุทธบูชา (๒๕๓๔) ได้อธิบายไว้ว่า ถ้าเป็นเหล็กเก่าให้ทดลองนำชิ้นงานไปชุบแข็งโดยใช้ความร้อนประมาณ ๗๘๐ องศาเซลเซียส แล้วเปรียบเทียบสีของชิ้นงาน หากมีสีแดง ลูกหว้าแล้วจุ่มลงในน้ำ ถ้าเหล็กแข็งขึ้นแสดงว่าเป็นเหล็กเครื่องมือชนิดไม่สะสม ถ้ายังไม่แข็งขึ้นก็นำไปทดลองชุบใหม่โดยให้อุณหภูมิสูงขึ้นอีก และจุ่มลงในน้ำ ถ้าเหล็กแข็งดีแสดงว่าเป็นเหล็กเครื่องมือประสมต่ำ แต่ถ้ายังไม่แข็งขึ้นอีกแสดงว่าเป็นเหล็กกล้าคาร์บอนต่ำหรือเหล็กเครื่องมือประสมสูง ส่วนเหล็กใหม่จะใช้วิธีการตรวจสอบจากตราเครื่องหมายการค้าหรือตรวจสอบตามกรรมวิธีการเหล็กเก่าก็ได้

ขั้นตอนการตีเหล็กมิดพัว

๑. การตรวจสอบหรือรูปร่างผลิตภัณฑ์ เมื่อตรวจสอบคัดเลือกชนิดของเหล็กได้ตามต้องการแล้ว สิ่งที่จะต้องพิจารณาต่อคือแบบงานหรือรูปร่างของผลิตภัณฑ์ซึ่งจะทำให้ช่างสามารถประมาณการใช้เหล็กและตัดเหล็กได้ถูกต้อง

๒. การอุ่นเหล็กการให้ความร้อนเบื้องต้นแก่ชิ้นงานเราเรียกว่า การอุ่นเหล็ก ซึ่งนับเป็นขั้นตอนปฐมโดยนำเอาเหล็กไปเผาไฟให้อุณหภูมิประมาณ ๓๐๐-๗๐๐ องศาเซลเซียส ใช้เวลา ๑๕-๓๐ นาที ถ้าเป็นเหล็กใหม่ก็เร่งไฟต่อไปให้ถึงอุณหภูมิ ๗๕๐-๑๑๐๐ องศาเซลเซียส เพื่อจะได้เตรียมตียึดได้ แต่ถ้าเป็นเหล็กเก่าต้องนำเอาออกมาตีเคาะให้สนิม

และเศษสีหรือสิ่งที่เกาะติดอยู่ออกก่อน

๓. อาจจะใช้ไฟ ๒-๓ ครั้งแล้วเคาะสนิมออกให้หมดก่อนที่จะนำมาตีขึ้นรูป เพราะสนิมที่ฝังลึกลงไปเนื้อเหล็กจะเป็นอันตรายเมื่อช่างตียึดและตีรีด เนื่องจากจะเกิดเป็นขี้ตะกรันภายในแตกกระเด็นออกมา

๔. กระบวนการขึ้นรูปชิ้นงานเบื้องต้น ขั้นตอนนี้จะเรียกว่า การตีพะเนิน ซึ่งมีชื่อเรียกกันตามท้องถิ่นว่า ชำมิด หลายเหล็ก ขึ้นหุ่นเหล็ก หรือทุบเหล็ก ในการตียึดเหล็กและตีรีดเหล็กนี้ ถ้าเปรียบเทียบอุณหภูมิที่ใช้กับสีของเหล็ก หากอุณหภูมิของเหล็กอยู่ในช่วง ๙๕๐-๑๑๐๐ องศาเซลเซียส สามารถเทียบได้กับสีแดงเหลืองถึงเหลืองเข้ม ท้องถิ่นจะเปรียบเทียบเป็นสีหมากสุกคือแดงเหลืองอ่อน

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

ผลการวิจัยพบว่า บริบทของชุมชนบ้านนาถ่อนหรือเผ่าไททวน มีลักษณะคล้ายคลึงกับหมู่บ้านชนบททั่วไปในจังหวัดที่มีพื้นที่ติดกับแม่น้ำโขง คือ การตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มหรือกระจุก ในอดีตที่ผ่านมาประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลักและประกอบอาชีพตีเหล็กมิดพัวเป็นอาชีพรอง แต่ในปัจจุบันอาชีพการตีเหล็กถือเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้และชื่อเสียงของหมู่บ้าน สำหรับในด้านการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมชาวบ้านนาถ่อน ให้ความสำคัญกับการยึดถือและปฏิบัติเกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรมของชาวภาคอีสานตามฮีตสิบสองครองสิบสี่ นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีความเชื่อถือในด้านการนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์บรรพบุรุษ ดังแสดงได้จากการจัดพิธีการบวงสรวงศาลปู่ตาแสง ซึ่งเป็นประเพณีจะต้องจัดขึ้นในทุก ๆ ปี โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะส่งผลให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในการประกอบ

สัมมาอาชีพและสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่ชุมชน อย่างไรก็ตามเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้าในระบบเศรษฐกิจทุนนิยม จากการประกอบอาชีพ ที่เหลือที่นำไปใช้ในชีวิตรประจำวัน ปรับเปลี่ยนเป็นการประกอบอาชีพในเชิงธุรกิจมีการจ้างงานเข้ามาแทนระบบเครือญาติ วัฒนธรรมหรือข้อห้ามเกี่ยวกับอาชีพการที่เหลือสูญหายไป เช่น การห้ามดื่มดื่มน้ำในพระและต้องมีการทำพิธีบูชาเตาและเครื่องมือ การงดดื่มเหล้าเมื่อมีงานศพหรือคนตายในหมู่บ้าน ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ได้หายไปเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจ ความต้องการเพิ่มรายได้และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของประชาชนในหมู่บ้าน ผู้นำชุมชนและชาวบ้านขาดความตระหนักและให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพและประชาชนคนรุ่นใหม่ ไม่ได้ทราบถึงประเพณีความเป็นมาของการประกอบอาชีพของบรรพบุรุษ สอดคล้องกับงานวิจัยของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ (๒๕๒๖) ที่ได้สรุปถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้านอัมพวาและหมู่บ้านคำแก่นคูณ จังหวัดขอนแก่น พบว่า ปัจจัยภายนอกซึ่งได้แก่ สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน การแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และการสื่อสารมวลชนมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยด้านวัตถุ และเกิดผลกระทบด้านเชิงลบ เช่น การเสพอบายมุข การไม่ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน เช่นเดียวกับชุมชนบ้านนาถ่อนที่มีลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดการเสื่อมถอยของวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ดังนั้น การใช้วิธีการจัดการความรู้

เกี่ยวกับวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบและการวิจัยนี้ได้ใช้เทคนิคการสร้างพื้นฟูวัฒนธรรมด้วยกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ผ่านการจัดเวทีประชาคมร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของชุมชน การปลูกจิตสำนึกและการกระทำให้เกิดขึ้นมาด้วยศักยภาพของมนุษย์และชุมชน ชาวบ้านได้รู้เรื่องราวของตนเองอย่างเป็นระบบ ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้บนพื้นฐานด้านวัฒนธรรม เกิดความรักในถิ่นฐานความสามัคคีและการเอื้ออาทรของประชาชนในชุมชน ซึ่งวิธีการอนุรักษ์วัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมและที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพของชาวบ้านส่งผลให้เกิดการความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของชุมชนและท้องถิ่น

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (๒๕๓๘). **การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนโดยถือมนุษย์เป็นศูนย์กลาง**. กรุงเทพฯ : สภาคาทอเล็กแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- จิตร เสนะ. (๒๕๓๓). **การเปลี่ยนแปลงประกอบอาชีพทอเสื่อ : ศึกษากรณีบ้านแพง ตำบลบ้านแพง อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม**. ปริญญาโท วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- ชะวักชัย ภาติณฺษ. (๒๕๔๘). **สาระที่ถูกลืมมองข้ามทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- ณัฐชนันท์ ปลายเนตร และศุภชัย ปลายเนตร. (๒๕๔๖). **เอกสารรวบรวมข้อมูลและประวัติชุมชนบ้านนาถ่อน ตำบลธาตุพนม**

- อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม.
นครพนม : วิทยาลัยธาตุพนม มหาวิทยาลัย
นครพนม.
- ปรีดา พูนสิน. (๒๕๕๕). การมีส่วนร่วมของชุมชน
ในการจัดการความรู้ทางศิลปวัฒนธรรม :
กรณีศึกษา ชุมชนวัดโสมนัส. วารสารวิจัย
และพัฒนา, ๖๐-๖๖.
- ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์. (๒๕๕๔). ชุมชนศึกษา.
พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : บริษัทแอคทีฟ
พริ้นท์ จำกัด.
- นรินทร์ชัย พัฒนาพงศา. (๒๕๔๗). การมีส่วนร่วม
หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณีตัวอย่าง.
เชียงใหม่ : คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่.
- ไพจิตร ไชยคราม. (๒๕๔๐). เผ่าไทกวาน ตำบลนา
ถ่อน อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม.
นครพนม : ศูนย์พัฒนาหลักสูตร โรงเรียนนา
ถ่อนวิทยานุกูล.
- ไพฑูรย์ สาลี. (๒๕๔๓). งานตีเหล็กและชุบแข็ง
ภูมิปัญญาท้องถิ่นจังหวัดนครนายก.
นครนายก : แผนกวิชาพื้นฐาน วิทยาลัย
เทคนิคนครนายก.
- พรณวลัย ศิริวงศ์วัฒนา, และสมหมาย แจ่มกระจ่าง.
(๒๕๕๕). การจัดการทรัพยากรทาง
วัฒนธรรม : การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง
ในภาคตะวันออก. วารสารการศึกษา
และพัฒนาสังคม, ๘, ๓๓-๔๖.